

BEZECZKY GÁBOR

A SZINDBÁD IFJÚSÁGA MINT MŰFAJTÖRTÉNETI PROBLÉMA

1. ÖSSZETETT REGÉNY? ELBESZÉLÉSCIKLUS?

1.1. A *Szindbád ifjúsága* 1911 legvégén jelent meg. Talán ezért olvasható a külső címlapon 1912, a belsőn 1911. A kötet elbeszéléseinek nagy része 1911 során látott napvilágot az irodalmi szempontból egyik legfontosabb napilapban, a Pesti Naplóban. A könyvet szinte azonnal, 1912. január 18-án, és ami még fontosabb, az első oldalon ismertette a Magyar Nemzet. Bár a napilapok anyaga és elrendezése némiképp más volt, mint mostanában, az első oldalon közölt könyvismertetés még akkoriban is ritkaságnak, vagyis jelentős eseménynek számított. A könyvről tekintélyes szerzők: Szép Ernő, Schöpfung Aladár, Lovik Károly, Várady István, Kemény Simon írtak elismerő kritikát. Ezek után, azaz 1912 elején csaknem négy hónapon át Krúdynek saját rovata volt a Magyar Nemzetben: minden egyes számban, rendszerint a lapnak ugyanazon a részén, többnyire ugyanazon az oldalon, megjelent tőle valami. A lap – nem tudni pontosan, miért, de talán a *Szindbád ifjúságának* köszönhetően, mintegy visszatekintő életmű-sorozatként – Krúdy korábbi elbeszéléseit hozta folytatásokban. A *Szindbád ifjúsága* kétségtelenül sikert aratott.

1.2. A *Szindbád ifjúsága* egyike Krúdy azon műveinek, melyekben felbukkan a *Szindbád* tulajdonnév.

Milyen jellegű művek társaságában érdemes elhelyezni a *Szindbád ifjúságát*?

Az összetett regény és az elbeszélésciklus annyira közeli rokonai egymásnak, hogy időnként megtévesztésig hasonlítanak. Az *összetett regény* meghatározott darabszámú és meghatározott sorrendű, egy kötetben kiadott, de önállóan is közölhető elbeszélésekből áll. Az *elbeszélésciklus* szintén önállóan is megálló darabokat tartalmaz, de előfordul, hogy a ciklust alkotó elbeszéléseknek sem a száma, sem a sorrendje nem állapítható meg pontosan – néha még elvben sem. Egy-egy kötetben több, egymástól független elbeszélésciklus is előfordulhat, de nem biztos, hogy a ciklus minden darabját ugyanabban a könyvben kell keresni.

A hagyományos regény erősségei lehetnek a folyamatos és egységes cselekmény, az ok-okozati kapcsolatok hangsúlyozása és a szereplők fejlődésrajza. Ezek közül egyik sem szükségszerű velejárója sem az összetett regénynek, sem az elbeszélésciklusnak, melyek egészen másféle összefüggések feltárására képesek. Ha regénynek olvassuk, akár az összetett regény, akár az elbeszélésciklus töredékesnek, esetleg hiányosnak vagy elnagyoltnak látszhat. A hagyományos regény ideálisához közelítő változata a maga egységes cselekményével viszont nem feltétlenül alkalmas arra, hogy egyszerre adjon igazat azoknak a szereplőknek, akik eltérő felfogással, világlátással, lelkiállással, neveltetéssel, erkölccsel vagy vallással rendelkeznek.

A *Szindbád ifjúságát* nyilvánvalóan nem a regény, hanem a regény és az összetett regény, vagy az elbeszélésciklus összefüggésében érdemes tárgyalni. De a kettő közül melyik jellemző a könyvre?

Krúdy két *Szindbád ifjúsága* című könyvet publikált. Az első 1911-ben, a Nyugat kiadásában, a második 1925-ben, az Athenaeumnál jelent meg. A két kötet tartalmát összehasonlítva a következőket állapíthatjuk meg. Az 1925-ben megjelent könyvből kimaradtak egyes elbeszélések, mások viszont bekerültek. Még azoknak az elbeszéléseknek a sorrendje sem teljesen azonos, melyek benne maradtak a kötetben.

Mivel a *Szindbád ifjúsága* mindkét kiadásában meghatározott számú és sorrendű elbeszélés található, önmagában mindkettő tekinthető összetett regénynek. A két könyv azonban ugyanúgy tér el egymástól, ahogyan az elbeszélésciklus az összetett regénytől: más bennük az elbeszélések összetétele és sorrendje. A két kötet viszonya tekinthető értelmezési utasításként is. A később megjelent könyv nem valamiféle javított vagy végérvényes kiadása a korábbinak. Mindkét kötet a *Szindbád ifjúsága*, csak éppen tudomásul kell vennünk, hogy ez a mű két, egymástól számottevő mértékben különböző változatban létezik, s ha csak az egyiket olvastuk, még nem ismerjük a *Szindbád ifjúsága* című művet.

A *Szindbád ifjúságának* mindkét változatától idegen a cselekmény egysége és folytonossága. A *Szindbád*-ciklus egy-egy darabja alapján nemigen lehet kitalálni, miről fog szólni a következő elbeszélés. A *Szindbád ifjúsága* és Krúdy számos más ciklusa jóval kevésbé kiszámítható, mint a hagyományos regény, melyet olvasva tudjuk, hol tartunk benne, és gyakran megalapozott sejtéseink lehetnek arról, hogyan fog előrehaladni a mesemondás, és milyen fordulatot vehet a történet a következő fejezetben. A *Szindbád ifjúságában* az egyes darabok összefüggnek ugyan egymással, de az elbeszélések alapján aligha lehetne hagyományos, a folyamatosság és hiánytalanság illúzióját keltő életrajzot írni *Szindbádról*. Az eseményeket gyakran évek, évtizedek vagy súlyos logikai bonyodalmak választják el egymástól, és az elbeszélő – szemben például a 19. századi nevelődési regénnyel – a különböző helyeken elmondott történeteket nem illeszti egységes fejlődési történetsémába. A *Szindbád ifjúsága* első kiadásában és a *Szindbád utazásaiban* még azt sem lehet biztosra venni, hogy a következő elbeszélésben is elő fog fordulni *Szindbád* neve. A két kötet az elhallgatáson, a töredékeségen és a véletlenül alapul. Maga a ciklus lezáratlan: van első utazás, de nincs utolsó. Az elbeszélések egyikét sem lehet olyan tetőpontnak tekinteni, amely döntő módon határozná meg az előtte és utána álló elbeszélések jelentését vagy a főszereplővel megtörténő események jellegét. Gyakran a hős folytonossága is kérdéses – még akkor is, amikor ismét a „*Szindbád*” szó utal rá. Sok egyéb mellett azt sem tudjuk meg, mi *Szindbád* polgári neve, és csak hozzávetőleges elképzeléseink lehetnek arról, miből és milyen körülmények között él, mi a foglalkozása.

2. KÖTETSZERKESZTÉS ÉS IDŐSZEMLELET

2.1. Megállapíthatjuk, hogy nem a cselekmény egysége alkotja a *Szindbád ifjúsága* szerkesztési elvét. Nincs olyan átfogó történet, melynek alá lehetne rendelni az egyes elbeszéléseket. De van-e valami más, egységes szerkesztési elve a ciklusnak? Szükséges-e, hogy legyen?

Általában véve az elbeszélésciklusokban nem szorul magyarázatra az idő- és térbeli vagy a logikai folytonosság megszakítása vagy hiánya. Nem kell külön indokolni, ha a ciklus egyes darabjai a többihez képest más időben, más helyszíneken, más szereplőkkel játszódnak le.

Megeshet az is, hogy az egyes darabok nyíltan vagy rejtetten más és más értékeket helyeselnék. Az is előfordulhat, hogy az egyes darabok felfüggesztik vagy egyszerűen semmibe veszik a többi kimondatlan előfeltevéseit. Az elbeszélésciklusok ilyen és hasonló vonásait meglehetősen nehézkesen lehetne levezetni a 19. századi regényből. Helyesebb nem is kísérletezni ezzel.

Mivel a Szindbád-sorozat legérdekesebb darabjai nem kapcsolódnak jól meghatározható módon az előzményeikhez, nehéz elhelyezni őket a romantika, realizmus, szecesszió, naturalizmus vagy más hasonló kategóriákban. Akkor sem jutunk sokkal többre, ha olyan terminusokat veszünk alapul, mint amilyen például a klasszikus modernség. Az ilyesmi egyrészt azt sugallja, hogy az irodalomnak létezik valamiféle objektív fejlődéstörténete, melyet az egyes művek megvalósítanak, s melyet mérceként lehet használni az egyes művek helyének kijelölésére, másrészt érzéketlen arra is, miképpen lehet a *Szindbád ifjúsága* sokkal archaikusabb, ugyanakkor sokkal frissebb is a vele egy időben keletkezett műveknél. Nem túlzás azt állítani, hogy a *Szindbád ifjúsága* kétségbe vonja, de legalábbis megbolygatja a lineáris időfelfogáson alapuló történeti elgondolásokat.

2.2. A *Szindbád ifjúsága* értelmezésekor két – egymással esetről esetre változó viszonyban álló – időszemlélettel lehet számolni. A *lineáris időfelfogás* szerint a bekövetkező események sorozata nem más, mint a változások megszakítatlan láncolata. A másik időszemlélet, mivel manapság valamivel nehezebben érthető, több figyelmet érdemel. A *ciklikus időfelfogás* az ismétlődésből, illetve a változásokat megragadó szemlélet változatlan azonosságából indul ki. A két időfelfogás a történetek elmondásának egymásétól eltérő lehetőségeit rejt magában.

A ciklikus időben a világot változatlan formában visszatérő események értelmezik. Az elbeszélt események nem előrehaladó mozgásként, szakadatlan változásként jelennek meg, hanem hosszan tartó, ismétlődő történésekkel tagolt állapotok egymásutánjaként. Ebben az időszemléletben a változás nem fokozatos átmenet, melynek során a dolog öazonossága mindvégig fennáll, hanem hirtelen állapotváltás, mely – mivel nem szükségszerű, hanem ki nem zárható – mindig kérdésessé teszi a szereplő öazonosságát.

Ezekben az elbeszélésekben az ismétlődés alanya nem elsősorban az egyén, hanem a társadalom. A közösség gyakran az egyénnel egyenrangú szereplő. Az egyének nem pótolhatatlanul egyediek. Egyedi különbségeik értelmezhetetlenek maradnak az általuk betöltött, a hagyomány által megformált szerep feladatkörén kívül. Az egyének a közösségi hagyományból öröklik életformájukat. Bár a szereplő rendszerint a sok hasonló egyike, a hagyomány mégsem egynemű: egymással összeférhetetlen, egymást alapvetően tagadó dolgok is ismétlődnek. Egyazon szöveg egyszerre több világlátást, többféle valószínűséget hozhat létre. Még azt is az időszemlélet mondja meg, milyen jelenségeket lehet azonosnak tekinteni. Az ismétlődő időszemlélet öazonossága felülírja az órán mért időt. Az öazonosságnak ezt a fajtáját nagyjából úgy lehet elgondolni, mint a hét napjainak azonosságát. Megállapodás határozza meg, mit tartunk hétfőnek. Nem a világban végbemenő események határozzák meg, melyik napot kell hétfőnek neveznünk, inkább fordítva: bizonyos dolgok éppen azért történhetnek meg, mert hétfő van.

Az ismétlődésre, vagyis az azonosságra építő időszemlélet egymással párhuzamos nézőpontokat és értékrendszereket rejt magában: a különböző ismétlődések mentén lehet értel-

mezni a szereplők világait. A különböző világlátások és valószínűségek összeütközése mindig jelentést hordoz. Mivel különböző, egymással párhuzamos világok valószínűségei érvényesülhetnek, és a véletlennek nagy szerepe van, a történetek többféle, egyaránt indokolható fordulatot vehetnek. Okot és okozatot nem a szükségszerűség, hanem a véletlen kapcsolja össze.

A lineárisnak látszó időben kibontakozó eseményeket a véletlen mellett néha a hasonlóság fűzi egybe. A változatlan ismétlődés annyira magától értetődő előfeltevésnek számít, hogy időnként még némely egyedinek látszó eseménysorról is megállapítható, hogy nem más, mint az ismétlődő sorozat egyik láncszemének a kinagyítása. Bár gyakran az ismétlődő részleteket összekötő egyedi események képezik a legrészletesebb, legtöbb párbeszéddel kísért jeleneteket, az ismétlődő mégis elnyomja az egyedit. Nem az ismétlődő, sokkal inkább az egyedi esemény igényel külön magyarázatot. A kihagyás, az elhallgatás, az egymásnak látszólag – vagy valóban – ellentmondó részek egymás mellé helyezésének lehetőségét az ismétlődő és egyedi esemény változtatása előlegezi meg.

De ha a szövegben ellentétes világlátások vannak, akkor melyik álláspontnak lesz igaza? A világ többféle leírása közül rendszerint egyiket sem mellőzhetjük, az elbeszélések szövegének jelentése az egymástól eltérő világképek és az eltérő nyelvek feszültségéből áll elő. Az elbeszélések nem ismernek sem kitüntetett nyelvet, sem mindenki számára egyaránt érvényes valóságot. Az elbeszélők pedig hajlanak arra, hogy mindenkinek igazat adjanak.

Amikor egymástól gyökeresen eltérő világlátások vannak jelen a szövegben, az ellentmondások minden bizonnyal el sem kerülhetők. Krúdy szövegeiben azonban nagyon gyakran nem kiélezett, hanem a lappangó ellentmondásokat találunk. A lappangó ellentmondás azt jelenti, hogy az egymással nehezen összeegyeztethető állítások nem egyazon mondaton belül találhatók, hanem mondatok, bekezdések vagy oldalak választják el őket egymástól, és a szöveg nem hívja fel ellentétükre az olvasó figyelmét. A lappangó ellentmondások fontos szerepet játszanak az elbeszélésciklusok szerkezetében is.

Akadnak ugyan olyan elbeszélések is, melyek szembeállítják egymással a képzelgést és a valóságot, de sokszor más helyzetet találunk. Ezekből az elbeszélésekből nem az derül ki, hogy a valóság természete könnyedén megállapítható, és ehhez képest minden más látszatnak vagy képzelgésnek számít. Az egymással szembeállított világok egyike sem minősül valóságosabb valóságnak, mint a többi. A különböző nézőpontok egyaránt valóságot látnak maguk körül, és a szöveg nem tesz önkényesen igazságot közöttük. Az elbeszélt események rendszerint nem az egyértelműsödés, az egyszerűsödés és a végső letisztulás irányába mozognak.

Több elbeszélésben is olvashatunk célzást arra, hogy az első látásra egyértelmű műalkotás eredendően többértelmű lehet. Krúdy szövegeiben gyakran találkozunk azzal a jelenséggel, hogy az olvasott történet voltaképpen öt-hat, egymásnak ellentmondó történetre bomlik szét, mely történetek mindegyike önmagában következetes, egységes és önállóan is elmondható. Meg lehet ezt úgy is fogalmazni, hogy az olvasott történet ellentmondásos, és éppen az ellentmondások mentén bontható szét önállóan elmesélhető történetekre. Le lehet írni a nézőpontokat, világokat, valóságokat egymás ellentéteiként is, de az elbeszélések nagyon gyakran abba az irányba haladnak, hogy a kezdetben felvázolt ellentéteket és ellentmondásokat halmozással, egymás mellé helyezéssel, egymással párhuzamosan futó, egymás-

sal kölcsönhatásban álló, egymással rivalizáló történetekké alakítsák át. Valószínűleg a lap-pangó többretegűségből adódik az elbeszéléseknek az a jelentésgazdagsága, melyet Krúdy minden értelmezője érzékelni szokott.

Ezek az elbeszélések első pillantásra egyszerűnek látszhatnak, de – mivel az összetartozó darabok egymáshoz képest kapnak jelentést – közöttük olyan kapcsolatok alakulnak ki, melyek nehezen kibogozható vagy egyenesen kibogozhatatlan bonyodalmakat hoznak magukkal. „Ugyanazt” a történetet el lehet mondani ellentétes megoldásokkal, illetve ellentétes történetek végződhetnek hasonlóan. Bár a véletlen nagy szerepet játszik az egyes történetek alakításában, de ez a megállapítás a ciklus szintjén talán már nem igaz. Elképzelhető ugyanis, hogy a ciklus a megfontolandó elágazási lehetőségek megragadásának tekinthető.

2.3. Az elágazásos szerkezeteken alapuló történetmondás a mondatok, az elbeszélések, sőt a kötetek szintjén is jelen van a *Szindbád ifjúságában*. Az 1911-ben és az 1925-ben megjelent *Szindbád ifjúsága* – abban a szabályrendszerben, melyet megteremtének és fenntartanak – különbözőségük ellenére azonosak, illetve azonosságuk ellenére különbözőek. Az egyszerű önazonosság helyébe lépő paradox önazonosságot a kötet egyik legjellemzőbb vonásának lehet tekinteni. Pontosabban szólva a könyv kérdésessé teszi, létezik-e egyáltalán egyszerű önazonosság.

Ha nem a köteteket, hanem az egyes elbeszéléseket vizsgáljuk, szintén a paradox önazonosság képletét fedezhetjük fel. A *Szindbád, a hajós* és a *Szindbád titka* című elbeszélések nagy vonalakban ugyanazt a helyzetet írják le. Mindkét elbeszélés azt az esetet meséli el, amikor Szindbád megérkezik a határszéli kisvárosba, ahol gyerekkorát töltötte, majd a fogadóban a helyi kolostor paptanáraival beszélget. A kolostor igazgatója hajdanában a színészettel kacérkodott, a másik tanár, Ferenc, alkoholista, a harmadik pedig – a leírásokból kikövetkeztethetően – elmeháborodott. A két elbeszélésben még az egyes mondatok is hasonlítanak egymásra. A két elbeszélés mégsem azonosítható egymással. Viszonyuk paradox önazonosságként írható le. A fogadóbeli szolgálólány, aki az egyik elbeszélésben annyira mellékes szerepet játszik, hogy neve sincs, és mindössze három mondatot kap, a másikban főszereplővé lép elő. A *Szindbád titkában* Fáninak hívják, színésznő szeretne lenni. Szindbád Pestre csábítja. A lány végül önkézeivel vet véget életének.

Az egymással kölcsönhatásban álló elbeszélések az elágazó részekben keresztül olyan mélységi kiterjedést kapnak egymástól, amelyre önmagukban és önmaguktól nem tehetnének szert. Ha – immár a *Szindbád titka* ismeretében – olvassuk a *Szindbád, a hajós* megfelelő részleteit, akkor a mondatok értelmezése óhatatlanul átalakul: „– Tisztelt Szindbád úr – mondta az öreg fogadós, miután a hatalmas termetű zöld cserépkályha előtt foglalatoskodó, ráncos szoknyás tót cselédlányra egy jóságos pillantást vetett –, a Krakkói Kalapnál megtalál mindent, amit szeme, szája akar.” Vajon mit akar Szindbáddal közölni a fogadós? Mi az, amit szerinte Szindbád szeme, szája akarhat? Csak nem a cselédlányra gondol? A másik elbeszélés nélkül ez az értelmezési lehetőség – bár tagadhatatlanul előkerülhetne – meglehetősen jelentéktelen szerepet játszana, és bizonyosan nélkülözné a tragikus felhangokat. Néhány mondattal később pedig a következőket olvassuk az elbeszélésben: „A tót cselédlány a kályhával elvégezvén a dolgát, alázatos csókot nyomott a vendég kezére, és havas, sáros csizmájával kikopogott a szobából. Szindbád kedvetlenül, kezét, amelyet előbb a leány meg-

csókolt, kabátjához dörzsölve, nézett utána [...]” Vajon miért kedvetlen Szindbád? Miért akarja ledörzsölni a fizikai érintkezés nyomát a kezéről? Csak nem azért, mert sejtései vannak a másik elbeszélésben olvasható elágazó történet végkifejletéről?

Önmagában mindkét elbeszélés olvasható megtörtént eseménysorról adott beszámolóként, de együtt és egyszerre már nem lehetnek szó szerinti értelemben igazak: az események vagy így, vagy úgy mentek végbe, de nem történhettek meg mindkét módon. Az értelmezés értelmetlenné válik a közvetlen valóságvonatkozás, a mimetikus illúzió szintjén. Ezzel azonban nem zárul le az értelmezés. Az értelmetlenség mindössze az előfeltétele annak, hogy az elbeszélések ellentmondásának feloldási kísérleteiben valamilyen mélyebb, közvetlenül nem megragadható értelmet keressünk. Az elbeszéléseken belüli lappangó ellentmondásokra emlékeztet, hogy az elbeszélő sehol nem hívja fel az olvasó figyelmét arra, hogy a két elbeszélés tagadja egymást. Mindkét kiadásban számos más elbeszélés ékelődik a *Szindbád*, a *hajós* és a *Szindbád titka* közé.

Hasonló kapcsolatban áll egymással a *Szindbád*, a *hajós* és az *Ifjú évek* is. Az előbbiben Szindbád a városkapitánynál lakik, akinek három lánya van: Anna, Janka és a tizenhat éves Mária. Az utóbbiban Szindbád a főjegyzőnél él. A főjegyzőnek történetesen szintén három lánya van: Magda, Anna és a tizenhat éves Róza. A két elbeszélésben olvasható részletek ezúttal is egymást idézik: „Mária füzetes rémregényeket olvasott, és ijedten egymásra néztek, amidőn a szél végigdudált az emeleten” (*Szindbád, a hajós*); „Róza ijedten, lehunyta szemmel hallgatta egy darabig a szelet, aztán a félelem mindinkább erőt vett rajta, és remegve, sápadtan simult a diákhoz, a fejét a vállára hajtotta, a karjával átkarolta a nyakát” (*Ifjú évek*).

Elképzelhető, hogy a *Szindbád, a hajós* és az *Ifjú évek* nem mondanak ellent egymásnak, vagyis lehetséges, hogy ki lehet találni olyan értelmezést, mely alapján mindkét elbeszélést szó szerinti értelemben lehet olvasni, de az bizonyos, hogy bármiféle értelmezési kísérlet beható szövegvizsgálatot igényel. Ha ki akar igazodni a leírt helyzetek részleteiben, az olvasónak sokat kell ide-oda lapozgatnia a két elbeszélés között. Mária ijedelme egyébként indokolt: neki már csak egy éve van a haláláig. Amikor Szindbád eljön meglátogatni a halottat, magában azt kérdezi: „Vajon hová tették a zabos zsákokat?” – annak ellenére, hogy a szövegben korábban nem zabról, hanem rozsról és kukoricáról olvashattunk. A zabos zsákok a másik elbeszélésben, az *Ifjú évek*ben fordulnak elő, „mint odadobott halottak”. Ez a kifejezés felidézi – ismét csak a másik elbeszélésből – a kiterített halottat.

A *Szindbád, a hajós*ban a főszereplő olyan emléket keres, mely egyszerre múlt és jelen. Önmagát keresi, de nem arra kíváncsi, miképpen lett a kisvárosban tapasztalt egykori boldogságból unalom és idegesség, melyek elől elmenekült Pestről, hanem egészen másra. A szakadatlan változás, melynek során az azonosság csak kisebb szakaszokat köt össze, de a kiinduló állapot és a végeredmény között nem feltétlenül áll fenn, a fejlődési regény mintázata. Az elbeszélés annak ellenére áll távol ettől a mintázattól, hogy a folytonosság múlt és jelen között nem szakadt meg. Szindbád hajdanában is keresett. Tudásvágya akkoriban a másik nemre, a nőkre irányult: megleste a vetkőző Annát, és fellibbentette a halott lány szoknyáját. Szindbád jelenbeli kíváncsisága inkább befelé fordul. Amikor leskelődhetne a tánciskolában a létra alatt, nem néz a magasba. Most nem a nőkről, hanem önmagáról kell megtudnia valamit. Egyszer néz csak fel: amikor Anna kerül sorra. Az ifjú Anna, akinek a térdei „erős hullámmzásba hozták a vérét”, azonossá válik saját anyjával – ahogyan ezáltal Szindbád is azonossá válik

gyermek önmagával. Az analógia azt sugallja, hogy ugyanaz a paradox elem van jelen Szindbád önazonosságában is, mint a két Anna azonosságában. Mindenesetre az unalom, mely elől Szindbád menekült, csak átmeneti, felületi jelenségnek bizonyult: Szindbád még mindig képes az izgalomra. De mi a helyzet az idegességgel? Az elbeszélés utolsó sorai adják meg a választ. Úton hazafelé Szindbád egyszer csak megállt, és „hosszasan, édesdeden felkacagott”. Nem a köznyelvben gyakoribb „nevet” fordul elő ezen a ponton, hanem a ritkább és éppen ezért hangsúlyosabb „kacag”. Először Anna esti sétái kapcsán fordult elő ez a szó, másodszor a tánciskolai események leírásakor s harmadszor az elbeszélés zárómondatában. Szindbád kacagása válasz a két Anna kacagására. Szindbád az unalom és az idegesség elől utazott el, az emlékeit kereste. Izgalmat és kacagást talált.

Az elbeszélés párdarabjában, az *Ifjú években* szintén a szereplők önazonossága az elbeszélés tárgya, de más módon, mint a *Szindbád, a hajósban*. Ez az elbeszélés sokkal inkább arról szól, hogyan szól bele a külvilág – meg nem ismerhető okokból – a szereplők önazonosságába, melyet sem adottnak, sem állandónak tekinteni nem lehet. Az elbeszélés több kisebb történetből áll. Ezek közül az egyik Müller Fanni története: „Szindbád tisztelte Lubomirski urat, de a kalapját csak olyanformán emelte meg előtte, mint Müller papírkereskedő előtt, akinek egy sötét kapualjban volt a boltocskája, és a boltocskában mindig sötét volt. És a sötétségben a természet eltévesztette a rendet, mert Müller bácsinak nem volt bajusza, de nagy, fekete, hamis lányának, Fánninak igenis volt bajusza. Fanni ezért sokáig szegyenkezett, de egyszer jött egy fiatal tanár a városba, aki Fanni bajuszát szépnek és hódítónak nevezte. És Fanni boldog lett, és boldogságában a Poprádba ugrott a malomgátnál.”

A történet hasonlóan furcsa összefüggéseket ír le kicsiben, öntükröző módon, mint amilyenek az elbeszélés egészében is szerepet játszanak. Müller Fanni történetét többféleképpen lehet értelmezni. Az egyik értelmezés szerint a bajuszos nő megjelenésével a „természet rendje” felborulni látszik. A világ azonban bonyolultabb a látszatonál, mert létezik olyan férfi, akit a természet hasonlóképpen megtréfált, és aki történetesen a bajuszos nőt találja hódítónak. Az egyik furcsaságot a kiegészítő és ellentétes furcsaság orvosolja, és ezzel helyreáll a természet rendje. De akár azt is ki lehet olvasni a történetből, hogy a természet nem pontosan úgy működik, ahogyan a róla alkotott bevett elképzelések sugallják.

Ha Fanni boldogságával zárulna le mindaz, amit az elbeszélő elmond, akkor a lehető leghagyományosabb történet lenne. Fanni története azonban további fordulatot vesz: a lány a Poprádba ugrik. A szöveg azt állítja, hogy ezt „boldogságában” teszi – annak ellenére, hogy a túlárado öröm és a vízbe ugrás közötti összefüggés nem teljesen világos. De a legkülönösebb az, hogy a történet ezen a ponton végleg le is zárul. A kérdések nyilvánvalóak. Miért ugrik a Poprádba? Így akar kijózanodni? Lehetséges, hogy öngyilkossági szándékkal veti magát a folyóba? Ha igen, akkor miért éppen a boldogság állapotában? Esetleg késleltetett választ ad ezzel korábbi boldogtalanságára? Akár ezért, akár azért ugrott, végül is túlélte a kalandot, vagy belefulladt a folyóba? Tragédiát, románcot vagy komédiát olvasunk? A történetre többféle magyarázatot lehet adni, melyekre azért van szükség, mert Fanni története indoklás nélküli fordulattal ér véget.

A másik értelmezéshez másféleképpen kell tagolni a történetet. Fanni számára a történet azzal kezdődik, hogy bajusza van. A lány kiismeri magát ebben a helyzetben, és megtanult együtt élni vele. A különböző erők egyensúlyban vannak: a világ természetellenesnek tekinti

a bajuszát, ő pedig szégyenkezik. Ez az állapot akár az emberi életkor végső határáig fenntartható lenne, ha nem jelenne meg az a férfi, aki a lány bajuszát szépnek és hódítónak találja, s ezáltal kikezdi a lány önazonosságát. De a férfi felbukkanásával a világ értékrendje, melyet Fanni is elfogadott, nem változott meg. A lány boldogsága nem lehet tartós. A megízlelt boldogság után Fanni nem akar visszatérni sem a korábbi állapothoz, sem a korábbi énjéhez, és akkor vet véget az életének, amikor még boldog.

A két értelmezés nem mindenben mond ellent egymásnak, de minél inkább kibontjuk és értelmezni próbáljuk a rövid, négymondatos történetet, annál többet veszít az erejéből. Erre a történetre is áll: nincs olyan átfogalmazása, mely egyenértékű lehetne azzal a bonyolult jelentéshalmazzal, amelyet a szöveg olvasása közben tapasztalunk. Ez természetesen igaz, ugyanakkor csakis értelmezési kísérleteink során jöhetünk rá arra, hogy az egyes értelmezések kevesebbet mondanak, mint az eredeti. A második, valamivel talán meggyőzőbb értelmezés gyengéje éppen az, hogy a történetet egyértelműbbé teszi, mint az első.

Miből adódik a történet többértelműsége? Részben abból, hogy a szövegből nem derül ki egyértelműen, hogy a lány meghal. Erre leginkább a történetet hirtelen lezáró, a többihez képest viszonylag rövid mondatból lehet következtetni. Miután a lány a folyóba ugrik, az elbeszélőnek többé nincs mit mondania róla. A többértelműség másik oka a hiányokban és az elhallgatásban keresendő. Tudunk arról, hogy a szereplő szégyent, majd boldogságot érez, de azt már nem tudjuk meg, hogy ezek az érzések milyen gondolatokra indítják, és csupán feltevéseink lehetnek arról, miért ugrik a folyóba. A szereplő mindössze a színtere a rajta átvonuló érzéseknek, mintha azt olvasnánk: a faluban esik az eső. Az elhallgatás azért lehetséges, mert az elbeszélő kívülről, némi távolságból írja le az eseményeket. Ahhoz viszont, hogy megértsük, mi történik, Fanni nézőpontjára lenne szükségünk. Az elbeszélő történet és az elbeszélő nézőpont nem illik össze, s ebből adódik az értelmezett négy mondat enyhe bizarrsága.

A második értelmezés értelmességét a tragikus cselekményváz szolgáltatja. Sorsa a lányt lehetetlen választás elé állítja: a boldogságát csak akkor nem kell elveszítenie, ha feláldozza az életét. A történet tragikus értelmezése csökkenti a lezárás hirtelenségéből adódó groteszk hatást is.

Fanni története több szállal kapcsolódik az elbeszélés egészéhez. Az inkongruencia végig jelen van az elbeszélésben. A gyerek szemével látott összefüggéseket a felnőtt elbeszélő teljes komolysággal mondja el: Róza szereti Szindbádöt, ezért a haját cibálja. Szindbád Gergely pápával barátkozik, következőképpen gyakran megveri. A kolostor szegény diákjai tiszteletudóan emelik meg sapkájukat az évszázadok óta halott Lubomirski herceg arcképe előtt. Szindbád nem köszönti alázatosan az arcképet, mert ő a szolgabírónál lakik. Házigazdája egykor csak hajdú volt, de tekintélyes szakállt növesztett, a hasa is megnövekedett, így szolgabíró lett. Róza felügyel arra, hogy Szindbád rendesen tanuljon, ezért azután mikor Szindbád igazán fel akarja bosszantani őt, komolyan elkezd tanulni. Gergely pápa biztonságban érzi magát, következőképpen meghal. Szindbád attól tart, hogy őt okolják majd Gergely pápa haláláért, de Róza hősné tekinti.

A felsorolt esetek összefüggésben állnak a szereplők önazonosságával, és hasonló rugóra járnak, mint Müller Fanni története. Az inkongruencia minden esetben csökkenthető a szereplők nézőpontjának bevezetésével, a hiányok kitöltésével és olyan magyarázatok kita-

lálásával, melyek messze túlmennek az elbeszélés szövegén, de ezek a magyarázatok – éppen azáltal, hogy egyértelműbbé teszik a szöveget – egyúttal el is vesznek az elbeszélés jelentéséből.

IRODALOM

EISEMANN György: *A folytatódó romantika*, Bp., 1999.

FÁBRI Anna: *Ciprus és jegenye. Sors, kaland és szerep Krúdy Gyula műveiben*, Bp., 1978.

GEDÉNYI Mihály: *Krúdy Gyula (Bibliográfia)*, Bp., 1978.

GINTLI Tibor: „Valaki van, aki nincs”. *Személyiségelbeszélés és identitás Krúdy Gyula regényeiben*, Bp., 2005.

KELEMEN László: *Krúdy Gyula*, Szeged, 1938.

KRÚDY Gyula: *Szindbád*, szerk. KOZOCSA Sándor, Bp., 1957.

KRÚDY Gyula: *Szerelmi bűvészinás*, szerk. BARTA András, Bp., 1960.

KRÚDY Gyula: *Szindbád*, 1–2, szerk. KOZOCSA Sándor, Bp., 1975.

KRÚDY Gyula: *Az álombeli lovag*, szerk. BARTA András, Bp., 1978.

KRÚDY Gyula: *Szindbád ifjúsága*, szerk. VENCZEL Sándor–KELECSÉNYI László, Bp., 1998.

SZABÓ Ede: *Krúdy Gyula alkotásai és vallomásai tükrében*, Bp., 1970.

SZAUDER József: *Tavaszi és őszi utazások*, Bp., 1980.